

УДК 342.742-055.2 (410) «1939/1945»
DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2022.2.149>

Наталія Залеток*

ВІЙСЬКОВА СЛУЖБА ЖІНОК У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У ДИСКУРСІ БРИТАНСЬКОГО ІСТЕБЛІШМЕНТУ

Анотація: Масштаби бойових дій у роки Другої світової війни та втрати країн антигітлерівської коаліції у перші роки після її початку призвели до значного браку чоловічих ресурсів для служби в їхніх збройних силах. Тому деякі з цих держав, серед яких і Велика Британія, були змушені переглянути свою політику й ухвалити непросте рішення про початок рекрутування жінок до війська. Однак масштабне залучення британок до військової служби не означало для них отримання рівних прав з побратимками, адже воно супроводжувалося ухваленням на державному рівні рішень, які не передбачали для них рівної оплати праці, накладали заборону на застосування ними зброї, а також низку інших обмежень, частина з яких була переглянута впродовж збройного конфлікту у зв'язку з військовою необхідністю.

Аналіз змісту дебатів, які точилися у парламенті Великої Британії з приводу запровадження тих чи інших змін у статусі військовослужбовиць, в організації їхньої служби дасть змогу поглибити наявні знання щодо гендерної політики Великої Британії у 1939-1945 рр. та впливу на неї військової необхідності, визначити основне коло стереотипів, що побутували на той час у політичних колах країни щодо перебування жінок на службі у збройних силах.

Мета цієї статті – проаналізувати особливості дискурсу британського істеблішменту щодо проблеми військової служби жінок під час Другої світової війни на основі аналізу стенограм дебатів у Палаті громад і Палаті лордів парламенту Великої Британії. Авторка доходить висновку, що депутати британського парламенту впродовж війни зверталися до проблеми організації служби жінок у збройних силах країни. Фактично всі важливі зміни в ній обговорювалися законотворцями і викликали жваву дискусію. Серед депутатів та депутаток були як противники, так і прихильники залучення жінок до військової служби. Часто у стінах парламенту звучали твердження про те, що цивілізовані суспільства не мають допускати жінок до військової служби, постійно підкреслювалися вимушеність допуску їх до збройних сил і небойовий характер обов'язків. Однак, це не стало перешкодою для ухвалення рішень про їхній призов до війська, допуск до широкого кола посад, зокрема в ППО, тощо.

Ключові слова: військовослужбовиці, збройні сили, Друга світова війна, Велика Британія, парламент, Палата громад, Палата лордів

Масштаби бойових дій у роки Другої світової війни та втрати країн антигітлерівської коаліції у перші роки після її початку призвели до значного браку чоловічих ресурсів для служби в їхніх збройних силах. Тому деякі з цих держав, серед яких і Велика Британія, були змушені переглянути свою політику й ухвалити непросте рішення про початок рекрутування жінок до війська. Британська влада вже практикувала залучення представниць жіночої статі до служби у спеціальних жіночих організаціях при британській

* Залеток Наталія Валеріївна – кандидатка історичних наук, завідувачка відділу архівознавства Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (Київ, Україна);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5319-3876>; e-mail: nataliazalotok@gmail.com

армії у роки Першої світової війни. У 1939-1945 рр. ця практика не лише була відновлена, але й суттєво розширена, а жіночі організації впродовж війни отримали повний військовий статус. Загалом таких організацій налічувалося три – Жіноча королівська військово-морська служба (Women's Royal Naval Service) (далі – ЖКВМС); Допоміжна територіальна служба (Auxiliary Territorial Service) (далі – ДТС); Жіночі допоміжні військово-повітряні сили (Women's Auxiliary Air Force) (далі – ЖДПС). У них британки проходили необхідну для подальшої служби підготовку і скеровувалися у військові підрозділи для подальшого проходження служби.

Однак масштабне залучення британок до війська не означало для них отримання рівних прав з побратимами по службі, адже воно супроводжувалося ухваленням на державному рівні рішень, які не передбачали для них рівної оплати праці, накладали заборону на застосування ними зброї, а також низку інших обмежень, частина з яких була переглянута впродовж збройного конфлікту у зв'язку з військовою необхідністю. Аналіз змісту дебатів, які точилися у парламенті Великої Британії з приводу запровадження тих чи інших змін у статусі військовослужбовиць, в організації їхньої служби дасть змогу поглибити наявні знання щодо гендерної політики Великої Британії у 1939-1945 рр. та впливу на неї військової необхідності, визначити основне коло стереотипів, що побутували на той час у політичних колах країни щодо перебування жінок на службі у збройних силах.

У зв'язку з вищезазначеним, мета даної статті – проаналізувати особливості дискурсу британського істеблішменту щодо проблеми військової служби жінок під час Другої світової війни на основі аналізу стенограм дебатів у Палаті громад та Палаті лордів парламенту Великої Британії.

Аналізуючи проблему служби британських жінок у збройних силах у дискурсі політичних еліт впродовж війни, можна виокремити кілька тематичних блоків. Це дасть змогу зрозуміти, які питання викликали найбільший резонанс, яку думку щодо них мали політичні діячі, яким був рівень дискусії тощо.

Цілком передбачувано, що на початку війни сама ідея залучення жінок до військової служби викликала занепокоєння у деяких державних діячів і військового керівництва. Так, у липні 1940 р. один із британських ад'ютант-генералів застерігав: «Щойно ми зробимо крок щодо зарахування жінок на військову службу, більше не буде жодних перешкод для найму жінок для безпосереднього виконання ними бойових обов'язків... Крім росіян, жодна цивілізована влада ще не вдалася до цієї практики»¹. І справді, у зв'язку із суттєвим обуренням у суспільстві тим, що жінки стануть солдатами й будуть вбивати вояків ворожої армії, британська влада зробила все, щоб не допустити такого розвитку подій, який описано ад'ютант-генералом. На військову службу жінки стали, коло їхніх посад впродовж війни суттєво розширювалося, а умови, на яких їх залучали, змінювалися. Однак офіційно вони виконували винятково небойові ролі. Щоправда, для цього урядові довелося перекваліфікувати частину посад, які раніше вважалися бойовими, аби найняти на них жінок, а також ігнорувати випадки, коли вони, все ж, брали безпосередню участь у боях із необхідності.

Від початку створення ДТС та ЖДПС не мали повного військового статусу, що, серед іншого, означало відсутність низки пільг, на які могли претендувати військовослужбовці-

¹ Degroot G.J. Whose finger on the trigger? Mixed anti-aircraft batteries and the female Combat Taboo // War in History. 1997. Vol. 4, No. 4. P. 434.

чоловіки. Оскільки зміна статусу давала також змогу застосовувати жорсткіші заходи до тих членкинь організацій, які порушували дисципліну, усвідомлювали її необхідність і очільники війська. У зв'язку з цим депутатки та військово керівництво активно порушували питання щодо надання військового статусу ЖДПС та ДТС у Палаті громад. Так, 10 квітня 1941 р. генерал Дж. Джеффріс запитав тодішнього воєнного міністра Г.Д.Р. Маргессона, коли цей статус буде надано ДТС. Міністр наголосив, що ДТС зарекомендувала себе важливою організацією, яка зробила значний внесок у заміщенні чоловіків жінками на військових посадах у тилу для вивільнення перших для служби на фронті. Її членкині виконували на той час низку важливих завдань у ППО, що робить необхідним визнання їх повноцінною частиною королівських збройних сил, і це буде зроблено найближчим часом. Водночас планувалося, що жінок і надалі найматимуть лише на визначене коло посад, відповідних їхній статі. Крім того, організація мала залишитися суто жіночою за своїм складом. Аналогічне питання щодо зміни статусу ЖДПС пролунало від депутатки Т. Казалет. На це заступник міністра авіації капітан Г. Бальфур відповів, що ця організація невдовзі, так само, як і попередня, отримає повний військовий статус. Однак, оскільки повне підпорядкування жінок військовому законодавству також багатьох бентежило, адже вони офіційно не виконували бойових завдань, і загалом воно надто суворе для «слабкої» статі, було вирішено, що до жіночих служб військово законодавство застосовуватиметься не повністю, а лише до тієї межі, яка буде необхідна для успішного виконання їхніх обов'язків². Зрештою 25 квітня 1941 р. ДТС та ЖДПС набули повного військового статусу і стали повноправною частиною королівських збройних сил.

Ще однією вельми резонансною темою як для політичних еліт, так і для суспільства, стали принципи залучення жінок до військової служби. Через два роки після початку війни виявилось, що потреби країни в жіночих кадрах значно вищі, ніж кількість британок, готових піти на службу добровільно. Спершу уряд активно долучився до рекрутингової кампанії і намагався переконати їх у необхідності добровільної служби. Текст оголошення, адресованого жінкам й оприлюдненого у 1941 р. під егідою Міністерства праці та національної служби, є яскравим прикладом риторики влади щодо означеного питання. Його появу спричинила потреба знайти 200 тис. жінок для ДТС:

«Більше не має бути сумнівів ні в кого, що кожна вільна жінка в Британії повинна служити, аби виграти цю війну. Реєстрація визначених вікових груп неухильно відбуватиметься. Але цей процес, який обов'язково включає інтерв'ювання, забирає багато часу, а ДТС нині потребує тисяч доброволиць для роботи й не може чекати. У часи, коли країна потребувала їх, Жінки Британії завжди відгукувалися, безкорисливо і звитязно, на заклик іти на службу. Час, коли їх потребують, знову настав.

Вас просять стати доброволицями сьогодні... Якщо ви вже зареєструвалися, не чекайте інтерв'ю. Ідіть і кажіть, що хочете допомагати вже зараз.

Є багато способів організації вашої служби, але потреба в кадрах Допоміжної територіальної служби є дуже високою. Ця служба вимагає добросовісності, інтелектуальних здібностей та бажання підтримувати високі стандарти ефективності.

Членкині ДТС працюють пліч-о-пліч із чоловіками в армії й також беруть на себе

² Auxiliary Territorial Service and Women's Auxiliary Air Force (new status) (10 April 1941) // Hansard, the Official Report of debates in Parliament. House of Commons Debates. 1941. Vol. 370. Cols. 1699-1700.

важливу роботу, що дає змогу вивільнити чоловіків для служби на фронті. Йдіть зараз і допомагайте будувати вашу потужну армію, яка приведе країну до Перемоги»³.

На тлі таких оголошень представники уряду прямо заявляли, що в разі, коли їм не вдасться залучити необхідну кількість жінок до служби добровільно, доведеться застосовувати примусові заходи. Так, Ф.Хемптон, помічник регіонального офіцера Міністерства праці та національної служби під час рекрутингової зустрічі ДТС у Бостоні заявив: «нам треба знайти 2,5 млн. чоловіків та жінок для збройних сил, інакше ми програємо війну... Якщо ми не зможемо набрати жінок добровільно, настане час, коли будуть застосовані певні форми примусу»⁴.

Кілька місяців по тому стало очевидним, що без примусових заходів не обійтися. Тому на початку грудня 1941 р. у Палаті громад було обговорено необхідність та особливості призову жінок на національну службу. Прем'єр-міністр В.Черчилль зазначив, що британки «вже відіграють велику роль у цій війні, але вони мають відігравати ще більшу. Технічний апарат сучасної війни дає жінкам надзвичайні можливості. Ці можливості мають бути використані повною мірою, і тут знову рух має бути в бік складніших форм служби та ближчих до лінії фронту»⁵. Він наголосив, що на момент обговорення уряд позбавлений права оголошувати призов жіночого населення до збройних сил, і просить парламент надати його. Передбачалося, що всі жінки, які підлягатимуть такому призову (віком від 20 до 30 років, за винятком заміжніх і тих, які мали дітей), будуть мати такі ж права й пільги, що й чоловіки, які підлягають обов'язковій військовій службі⁶. В.Черчилль зазначив, що станом на грудень 1941 р. країні потрібно було 170 тис. жінок для служби в ДТС, з них 100 тис. – для служби в ППО, оскільки змішані бригади в цьому роді військ продемонстрували свою високу ефективність. Тому так важливо надати уряду повноваження примусово відправляти молодих жінок на службу. Водночас влада планувала скеровувати їх до підрозділів ППО, що беруть участь у боях, винятково за добровільною згодою. Якщо жінка проти, – їй мали знайти інше заняття в ДТС⁷.

Парламентарка А.Гарді виступила проти примусового спрямування молодих жінок на службу в збройних силах, заявивши, що «...війна – це не жіноча робота» й уряд не має закликати їх до участі в ній. Адже «впродовж багатьох поколінь побутує традиція, що війна – це чоловіча справа, що жінки виношують і виховують дітей і повинні бути звільнені від війни. Деякі чоловіки й жінки кажуть: "Ви просите рівності. Тому жінки, як і чоловіки, мають бути готові брати участь у війні". Мені це здається смішним аргументом, тому що у нас немає рівності. У нас немає рівності в заробітній платі, немає рівності в доступі до різних сервісів»⁸. Раніше, за словами депутатки, обговорювалося надання жінкам можливості обирати з-поміж робіт, що відносяться до національної служби, наприклад, між роботою медсестрою чи на військовому заводі чи ще десь. І цей варіант є прийнятним. Однак доповідачка категорично проти примусу для молодих жінок безальтернативно йти

³ Government announcement to women // Kirkintilloch Herald. 1941. 24 September. P. 1.

⁴ 100,000 women wanted // Lincolnshire Standard and Boston Guardian. 1941. 06 September. P. 8.

⁵ Maximum national effort (02 December 1941) // Hansard, the Official Report of debates in Parliament. House of Commons Debates. 1941. Vol. 376. Cols. 1034-1035.

⁶ Ibid. Col. 1035.

⁷ Ibid. Cols. 1037-1038.

⁸ Ibid. Cols. 1079-1080.

на службу до збройних сил, оскільки, на її думку, їм складно переносити життя в казармах, вони надто вразливі для поширення на них військової дисципліни⁹.

В опозиції до цієї думки була Е. Ретбоун. На її погляд, А. Гарді перешкоджають усвідомити необхідність призову жінок на військову службу її пацифістські погляди. Висвітлюючи свою власну позицію щодо теми обговорення, вона висловила сподівання, що пропозиція про призов на військову службу з відповідними гарантіями від держави буде позитивно сприйнята жінками, які їй підлягатимуть. Адже наразі дуже велика кількість британок хоче служити, однак їх зупиняє те, що держава не гарантує збереження за ними їхніх робочих місць на час виконання обов'язків у війську. Крім того, вважала Е. Ретбоун, призовний вік для жінок не варто було обмежувати 20-30 роками, адже саме в цьому проміжку вони найчастіше виходять заміж та народжують дітей, а отже, не підлягають призову, адже поза ним мали опинитися заміжні британки та ті, які мали дітей. На її погляд, не варто було нехтувати дівчатами від 18 років і жінками віком старше 40 років, які також були спроможні продемонструвати ефективну службу.

Зрештою, як відомо, уряд оголосив призов жінок на службу в збройних силах або промисловості за законом «Про національну службу (№ 2)» (18 грудня 1941 р.)¹⁰.

У тій же дискусії 2 грудня 1941 р. торкнулися ще одного важливого питання, пов'язаного з гламуризованим образом жінок на службі, який формувався й за участі представників уряду. На думку Е. Ретбоун, владі варто було відійти від пропаганди привабливості жінок у формі, оскільки складалося враження, буцімто державі у війську потрібні не «солдати, а хористки»¹¹. Наприклад, лист із закликами приєднатися до служби, що надійшов на адресу одного з британських університетів, містив копію популярного журналу «Vogue», в якому розміщено привабливі світлини жінок у формі. Цей матеріал мали демонструвати студенткам для заохочення їх поповнювати лави армії. Обурення темою «гламурності» на службі висловлювали і на попередніх засіданнях. Так, у листопаді того самого року вже йшлося про неприпустимість застосування для рекрутування плакатів, що демонструють буцімто «гламурне» життя жінок у збройних силах¹².

Чи не найбільший резонанс у суспільстві мала тема застосування жінками зброї. Як відомо, їм офіційно впродовж усієї війни не надали жодної можливості навчитися основам поводження з нею, не давали їй під час несення служби. Частина парламентарів вважала таку ситуацію неправильною, і намагалася переконати уряд змінити її. Так, 24 жовтня 1942 р. у Брайтоні парламентарка Е. Саммерскілл назвала «чистим лицемірством» твердження про те, що жінки Великої Британії не беруть участі у знищенні німців, адже вони виготовляють зброю та служать у командах ППО: «Це тотальна війна, в якій обидві статі можна втратити й у якій обидві статі повинні брати участь, якщо ми хочемо цілковитої і швидкої перемоги»¹³. А тому заборона на застосування ними зброї на службі є

⁹ Ibid. Cols. 1081-1082.

¹⁰ National Service (No. 2) Act, 1941: Ch. 4. London: H.M. Stationery Office, 1941. 5 p.

¹¹ Maximum national effort (02 December 1941) // Hansard, the Official Report of debates in Parliament. 1941. Vol. 376. Cols. 1088-1092.

¹² King's speech (25 November 1941) // Hansard, the Official Report of debates in Parliament. House of Commons Debates. 1941. Vol. 376. Cols. 623-720.

¹³ Women's part in defence // Shields Daily News. 1942. 24 October. P. 5.

абсурдною. Крім того, жінки, на думку парламентарки, мали отримати можливість навчатися основам поведження зі зброєю, зокрема в силах ополчення, до яких їх не захотіли приймати на рівних засадах.

Однак цих упереджень упродовж війни подолати не вдалося. Вони побутували як на її початку, так і наприкінці. Наприклад, 25 листопада 1941 р. проблема можливих варіантів участі жінок у війні обговорювалася і в Палаті лордів. Серед інших питань порушувалася тема ймовірного допущення їх до бойових посад в армії. Здебільшого учасники дебатів виступали проти такої ініціативи. Для прикладу, віконт Тренчард щодо цього зазначив: «іноді я не впевнений, що ми не забули, що головна мета діяльності жіночих служб – замінити чоловіків жінками на певних видах робіт, для яких вони більше підходять, ніж чоловіки. У такий спосіб вони звільняють чоловіків для бойової служби, для роботи з важкими боєприпасами та інших обов'язків, які жінки, за деякими винятками, не можуть і не мусять виконувати. Тепер мені здається, ... що нинішня тенденція полягає в тому, щоб використовувати жінок разом із чоловіками, для виконання всіх видів робіт так, ніби немає різниці між чоловіками та жінками. Можливо, я старомодний, але неправильно, коли жінки беруться за те, що є чи має бути суто чоловічою роботою, навіть у складних обставинах, у яких ми перебуваємо сьогодні»¹⁴.

На обговоренні в січні 1945 р. умов відправлення членкинь ДТС для служби за кордоном у Палаті громад зверталися й до загальних принципів перебування жінок у війську. Так, їх, від імені Лейбористської партії, сформулював Г. Петік-Лоуренс, який свого часу активно підтримував суфражистські кампанії у Великій Британії. Він наголосив, що жінки можуть навчитися поводитися зі зброєю, вони не є менш сміливими й патріотичними, ніж чоловіки, однак, все ж, є причина, через яку в «цивілізованих країнах» їх не допускають до служби на бойових посадах. І ця причина – усвідомлення важливості «функції дітонародження для збереження раси... країни вирішили виключити жінок (зі строювої служби. – Авт.) тому що вони усвідомили, що для збереження раси жінки не повинні стикатися з небезпеками війни в тій мірі, що чоловіки»¹⁵.

Цікаво, що офіційно небойовий статус жінок, які служили в збройних силах Великої Британії, став не лише своєрідним засобом заспокоєння публіки, яку бентежило порушення балансу в традиційних гендерних ролях, а й можливістю суттєво заощадити на їх утриманні. Так, членкині ДТС, ЖДПС і ЖКВМС отримували 2/3 від заробітної плати чоловіків, які служили в збройних силах на аналогічних посадах. Обговорення цієї несправедливості періодично відбувалося в парламенті. Одне з них мало місце 3 серпня 1943 р. у Палаті громад. Тоді Е. Саммерскілл наголосила, що жінки на військовій службі заслуговують рівної оплати з чоловіками. Адже, якщо раніше уряд аргументував цю нерівність тим, що для заміщення одного чоловіка на певній посаді потрібно було дві жінки, то зараз воно відбувається на рівних засадах, коли одна жінка так само ефективно виконує обов'язки, які раніше виконував один чоловік. Крім того, офіцерам не надавали денщиків, хоча чоловіки на аналогічних посадах їх мали. Це також є додатковою причиною,

¹⁴ Women's war work (25 November 1941) // Hansard, the Official Report of debates in Parliament. House of Lords Debates. Vol. 121. Cols. 73-101, 74-75.

¹⁵ A.T.S. (overseas service) (24 January 1945) // Hansard, the Official Report of debates in Parliament. House of Commons Debates. Vol. 407. Cols. 841-906.

чому варто підвищити платню офіцерам, адже держава заощаджувала на них завдяки відсутності оплати їхнім денщикам. Крім того, Е. Саммерскілл наголосила, що в інших державах, зокрема в США та СРСР, жінкам і чоловікам на військовій службі платили однаково. Вона зазначила, що аргументи проти запропонованої нею зміни на зразок тих, що жінки обіймають небойові посади, є не вельми обґрунтованими, адже це дуже наївно – вважати, що, у разі сухопутного вторгнення ворожі війська поводитимуться з жінками, задіяними на бойових об'єктах, наприклад, у ППО, як із некомпанятами. Тому загроза для цих жінок є такою ж, як і для їхніх побратимів. До того ж, чоловікам у медичній службі, які також не перебувають на бойових посадах, платили так само, як і на бойових. На додачу, наголосила Е. Саммерскілл, з огляду на таку логіку, «рядовому на передовій на Сицилії треба платити більше, ніж генералу в Уайтхоллі»¹⁶, але ж такого в країні чомусь не практикують.

Вартими уваги, на нашу думку, є й аргументи Е. Саммерскілл щодо базових принципів демократії, порушених за умов нерівної оплати праці чоловіків і жінок на військовій службі. Адже, з огляду на риторику влади, що в цій війні демократія бореться проти тоталітаризму, «офіцерам трохи важко захищати нерівність, яка зберігається в збройних силах, і водночас підтримувати демократію, яка ставиться до жінок як до громадян другого сорту. Уряд не може бути задоволений демократією. Це не демократія, якщо в ній є громадяни другого сорту. Демократія означає реальну рівність незалежно від статі, раси чи віросповідання, і ці офіцери в глибині душі знають, що з ними поводяться недемократично»¹⁷.

Відповідаючи на ці закиди, міністр без портфеля В. Джовітт, який представляв уряд на засіданні, заявив, що визнає великий внесок жінок у зусилля країни в поточній війні: «коли ця війна буде виграна, це буде така ж заслуга жінок, як і чоловіків. Без зусиль одних і інших, вочевидь, вона буде неможливою»¹⁸. Проте щодо рівної оплати праці військовослужбовців уряд займає особливу позицію. Вона полягає у тому, що в разі нагальної необхідності увесь чоловічий персонал тилових військових підрозділів може бути скерований на фронт. Щодо жіночого персоналу це неможливо. Це перша відмінність. Друга полягає в тому, що серед жінок на військовій службі спостерігається вищий відсоток відпусток у зв'язку з хворобою, до них додається полишення служби у зв'язку з вагітністю. По-третє, є певне коло посад, де наразі не вдається замінити одного чоловіка однією жінкою, наприклад, кухарів, операторів повітряних куль, працівників пошти, пекарів, комірників і низки інших, де треба застосовувати фізичну силу. На таких посадах зазвичай вдається двох чоловіків замінити трьома жінками. У зв'язку із зазначеним уряд наполягав на подальшому збереженні чинних пропорцій в оплаті праці жінок і чоловіків у збройних силах¹⁹. Зрештою рівень заробітних плат членкинь трьох жіночих служб у роки війни так і не було підвищено до рівня оплати чоловіків-військовослужбовців²⁰.

¹⁶ Women in national service (03 August 1943) // Hansard, the Official Report of debates in Parliament. House of Commons Debates. 1943. Vol. 391. Col. 2114.

¹⁷ Ibid. Col. 2117.

¹⁸ Ibid. Col. 2194.

¹⁹ Ibid. Cols. 2193-2196.

²⁰ *Crang J.A.* Sisters in Arms: Women in the British Armed Forces during the Second World War. Cambridge University Press, 2020. P. 121-122.

Порушувалося в британському парламенті й питання про рівний доступ жінок і чоловіків на військовій службі до нагород. Якщо у 1943 р. прем'єр-міністр визнавав його необхідність і обіцяв запровадити²¹, то наступного року він уже був не такий категоричний. У січні 1944 р. під час засідання Палати громад депутат А. Кричлі запитав очільника уряду, чи хоч одну британку, яка продемонструвала звитягу під час війни, рекомендували до нагородження Хрестом Вікторії. Той відповів, що ця нагорода призначена лише для тих, хто бере безпосередню участь у бойових операціях проти ворога, саме тому жодна жінка не була рекомендована до нагородження нею²². І це попри те, що випадки безпосередньої участі жінок у боях були, на що вказували й сучасники, і дослідники.

Звичними для тогочасного британського суспільства були практики сексизму та ейджизму щодо жінок на військовій службі. Так, у 1943 р. обурення деяких парламентарів спричинила ситуація, коли шефство над 40-річним новобранцем Королівських повітряних сил доручили 19-річній офіцерці ЖДПС. Попри те, що вона мала необхідний досвід для виконання функцій наставниці, того чоловіка, а разом із ним і парламентарів, які винесли це «кричуще» питання на обговорення в Палаті громад, обурило сама ситуація, коли 19-річна молода жінка «посміла» вказувати, що і як робити на службі зрілому 40-річному чоловікові. Проте були в Палаті громад і ті, хто не бачив у цьому нічого, що б мало викликати тривогу й обурення. Наприклад, такою була позиція депутатки Е. Ретбоун²³.

Наприкінці 1944 р. уряд виступив з ініціативою запровадити на зміну винятково добровільному примусове відправлення членкинь ДТС на службу за кордоном у разі потреби. Вона викликала в суспільстві чималий резонанс і спричинила чергові дебати щодо жіночого призначення та дотримання норм моралі. Було вирішено спершу влаштувати обговорення проблеми в Палаті громад, і за його результатами ухвалити рішення. Дебати відбулися 24 січня 1945 р. Серед противників запровадження ініціативи уряду опинився лейборист Г. Петік-Лоуренс, який у часи «першої хвилі» фемінізму був палким прихильником надання жінкам виборчих прав. Від імені всієї партії він зазначив, що ініціатива уряду означає суттєву зміну підходів до використання жінок у війні. Він засумнівався в необхідності таких змін, які могли б завдати шкоди головній функції жіночого населення, яку воно виконує для збереження нації, – дітонародженню. Тому відправлення жінок за кордон є суттєво менш бажаним, ніж чоловіків. Для того, щоб лейбористи підтримали пропозицію уряду, їм потрібно більше переконливих аргументів на користь того, що в країні немає іншого виходу²⁴.

Водночас на підтримку примусового скеровування членкинь ДТС на службу за кордон виступила консерваторка Т. Кейр Гарді. Вона заявила, що не поділяє занепокоєння свого колеги. До того ж, впродовж останніх двох років практика примусового відправлення на службу за кордон застосовувалася в ЖКВМС, та й самі жінки не заперечують проти такої

²¹ Women in national service (03 August 1943) // Hansard, the Official Report of debates in Parliament. House of Commons Debates. 1943. Vol. 391. Cols. 2112-2113.

²² Victoria Cross And George Cross (Women) (18 January 1944) // Hansard, the Official Report of debates in Parliament. House of Commons Debates. 1944. Vol. 396. Col. 30.

²³ Women in national service (03 August 1943) // Hansard, the Official Report of debates in Parliament. House of Commons Debates. 1943. Vol. 391. Col. 2131.

²⁴ A.T.S. (overseas service) (24 January 1945) // Hansard, the Official Report of debates in Parliament. House of Commons Debates. Vol. 407. Cols. 843-844.

ініціативи²⁵. Річ у тім, що членкині ДТС не завжди самі не бажали служити поза межами батьківщини. Часто проти їхньої добровільної згоди на це виступали батьки чи інші рідні та близькі люди.

Цю позицію підтримала й лейбористка Е. Саммерскілл. У своїй промові вона з іронією зауважила, що останнім часом чоловіки стали дуже активними під час вирішення проблем, які стосуються жінок. Так, вони дуже обурювалися рішенням про залучення до служби британок старше 45 років, хоча останні не протестували проти цього. Тепер чоловіки знову вважають, що знають краще за самих жінок, що їм потрібно. Е. Саммерскілл підкреслила безпідставність занепокоєнь щодо дотримання норм моралі під час служби за кордоном, адже, на її думку, безвідповідальна жінка потрапить у халепу як на території Великої Британії, так і за її межами. Проте більшість сучасних британок спроможна захистити себе. Через це вона закликала парламентарів-чоловіків, яких так непокоїть доля жінок, скерувати свої зусилля на підтримання змін, спрямованих на підвищення оплати їхньої служби. Адже, спрямовуючи членкинь жіночих організацій за кордон, уряд отримує дешевих солдатів, що мають $\frac{2}{3}$ від оплати служби чоловіків. Й у разі виконання обов'язків за межами Великої Британії аргументи на кшталт тих, що жінки працюють на небойових посадах, не мають братися до уваги, адже «...противник не посоромився б бомбардувати вогневу точку, тому що на ній працюють жінки»²⁶. Звісно, ініціювати урівняння оплати праці парламентарі-чоловіки не стали, а от пропозицію про примусове відправлення членкинь ДТС на службу за кордоном у разі необхідності, зрештою, було підтримано. У квітні 1945 р., на тлі завершення війни в Європі, до його принципів внесли корективи, заборонивши застосовувати примус у разі, якщо достатня кількість членкинь ДТС відповідної кваліфікації готова їхати на службу за кордон добровільно, якщо жінка була єдиною дитиною в родині і в неї залишився лише хтось один із батьків, якщо в жінки була дуже поважна причина для залишення на території Великої Британії²⁷.

Отже, депутати британського парламенту впродовж війни зверталися до проблеми організації служби жінок у збройних силах країни. Фактично всі важливі зміни в ній обговорювалися законотворцями та викликали жваву дискусію. Серед депутатів і депутаток були як противники, так і прихильники залучення жінок до військової служби. Часто в стінах парламенту звучали твердження про те, що цивілізовані суспільства не мають допускати жінок до військової служби, постійно підкреслювалися вимушеність допуску їх до збройних сил і небойовий характер обов'язків. Однак, це не стало перешкодою для ухвалення рішень про їхній призов до війська, допуск до широкого кола посад, зокрема в ППО тощо.

Особливо активними в спробах просування прогресивних змін у принципах жіночої служби та рекрутування до неї (як-то підвищення оплати до рівня тієї, яку мали чоловіки-військовослужбовці на аналогічних посадах, рівний доступ до військових нагород, надання повного військового статусу жіночим організаціям, відхід від «гламуризації» служби в кампаніях із рекрутингу новобранок, засудження проявів сексизму та ейджизму тощо) були депутатки. Попри те, що британки не так давно отримали виборчі права й можливість

²⁵ Ibid. Col. 851.

²⁶ Ibid. Col. 855.

²⁷ Crang J.A. Sisters in Arms: Women in the British Armed Forces during the Second World War... P. 185.

балотуватися до Палати громад, а отже, їхня присутність у ній була вкрай низькою, їм вдалося показати себе під час вирішення цих нагальних питань. Деякі з них навіть цілком слушно піддавали сумнівам демократичний характер владного режиму в країні у зв'язку з подвійними стандартами стосовно жінок і чоловіків на військовій службі. Попри це британському уряду в роки війни вдалося просунути ухвалення здебільшого тих змін в організації служби жінок, які були йому найбільш вигідні, і залишити поза увагою ті з них, що були спрямовані на покращення становища військовослужбовиць.

Nataliia Zalietok

Women's military service during World War II in the discourse of the British establishment

Abstract: The scale of hostilities during World War II and the military losses of the anti-Hitler coalition in the first years after its beginning led to a significant shortage of male sources for their armed forces. As a result, some of these countries, including Great Britain, were forced to reconsider their policies and make the difficult decision to start recruiting women into the military. However, the large-scale involvement of British women in military service did not mean for them equal rights with their male comrades, as it was accompanied by decisions at the state level that did not provide them with equal pay, imposed a taboo on the use of weapons, and a number of other restrictions, which were revised during the armed conflict due to military necessity. An analysis of the debates in the British Parliament on the introduction of certain changes in the status of female soldiers, in the organization of their service, will deepen existing knowledge about British gender policy in 1939-1945 and the impact of military necessity on it, will help to determine the range of stereotypes regarding the women's service in the armed forces in the minds of country's political elites at the time. The purpose of this article is to analyse the features of the British establishment's discourse on the issue of women's military service during World War II based on an analysis of Commons and Lords Hansard.

The author concludes that members of the British Parliament during the war addressed the issue of women's service in the armed forces. In fact, all the important changes in its organisation were discussed by lawmakers and provoked lively discussion. Among the Members of Parliament (MPs) were both opponents and supporters of women's recruitment into military service. The statements that civilized societies should not allow women to serve in the military were popular among the MPs. They often emphasized that the women's recruitment into military was a forced step and that female roles in the army should be limited to non-combatant. However, this did not prevent authorities from launching women's conscription, widening the range of positions in the armed forces, available to women, including air defence, and so on.

Particularly active in trying to promote progressive change in the principles of women's military service and recruitment to it (equal salary for servicemen and servicewomen, equal access to military awards, full military status for women's services, withdrawal from

«glamorization» of women's services during recruitment campaigns, condemnation of sexism and ageism, etc.) were female MPs. Despite the fact that British women recently received the right to vote and the opportunity to run for the House of Commons, and their presence in it was extremely low, they managed to show themselves in resolving these pressing issues. Some of them even questioned the democratic nature of the regime in the country due to double standards for women and men in the military. Nevertheless, during the war, the British government managed to push for the adoption of most of the changes in the organization of women's military service that were most beneficial to it, and to ignore those that were aimed at improving the status of female soldiers.

Keywords: servicewomen, armed forces, World War II, Great Britain, parliament, House of Commons, House of Lords